Policy paper no 76

Sorin Ioniţă
ExpertForum, Bucureşti

Influenţa rusă în regiunea Europei de Est şi dincolo de ea

MOTIVAŢII, PROPAGANDĂ, MECANISME, INTENSITATEA INTERVENŢIEI

Mai 2019

Sumar

1. Dezinformarea online la începutul lui 2019 3.

2. Factori care modelează influenţa rusă 6.

3. De ce este Rusia altfel? “Nu o maşinărie, ci un ecosistem” 12.

4. Un model de analiză a influenţei ruseşti pe continent 18.

Introducere: clientelismul şi dezinformarea

La sfârşitul lui 2018 şi în prima parte a lui 2019 am avut sau avem alegeri cruciale în Republica Moldova (două runde, parlamentare şi locale), Estonia, Slovacia, Ucraina, Georgia, Turcia sau Macedonia, iar apoi în luna mai are loc scrutinul general pentru Parlamentul European, ca să enumerăm doar cele mai vizibile evenimente electorale în regiunea noastră. Toate aceste voturi sunt afectate de cele două simptome ale proastei guvernări promovate deliberat dinspre Kremlin, valorificând tendinţe deja existente în politica internă a fiecărei ţări menţionate:

> (a) **Clientelismul** statal la nivel înalt ("state capture") ca model politic de succes, asociat cu o postulată "diferenţă civilizaţională" între Est şi Vest, promovat tot mai dezinvolt şi fără rezerve ca alternativă la statul de drept liberal; şi
>
> (b) **Dezinformarea sistematică** (*fake news*), cu agendă, întreţinută prin mass media noi sau tradiţionale.

Primul element se sprijină pe cel de-al doilea, iar aceasta din urmă se pune în slujba clientelismului, consolidând împreună proasta guvernare atât în planul realităţii şi cât şi cel al retoricii. Avem aici de fapt două feţe ale aceleiaşi monede, reprezentată de degradarea vizibilă a standardelor actului de guvernare în doar câţiva ani.

Raportul de faţă rezumă rezultatele unui proiect pe tema manipulare şi propagandă, cu accent pe două state vecine, Republica Moldova şi România, proiect axat pe efortul de a înţelege şi construi instrumente de contracarare a fenomenului dezinformării strategice şi a schiţa nişte cadre de răspuns şi combatere. Ambiţia raportului este însă aceea de a identifica un **cadru de analiză aplicabil mai general în regiunea Europei de Est**, pentru a putea face comparaţii între state şi societăţi pe dimensiuni relevante legate de dezinformarea orchestrată la Kremlin.

S-au făcut eforturi în ultimii câţiva ani în direcţia înţelegerii şi, pe cât posibil, prognozării amestecului rusesc în viaţa politică a ţărilor din regiune. Cu alte cuvinte, s-a încercat construirea unui model analitic. În general, atât cât s-a putut cuantifica o realitate complicată şi în bună măsură eluzivă, s-a mers pe ideea estimării gradului de permeabilitate a unui stat sau unei societăţii la diverse forme de propagandă a Kremlinului.

Asta este fără îndoială util dar nu suficient. În materialul de faţă ne propunem să rezumăm şi să completăm lista de variabile relevante care să se adune într-un model analitic, cu statut de propunere. Ceea ce schiţăm acum trebuie fireşte testat ulterior pe date mai ample decât putem noi face aici, dar poate fi un pas înainte către construirea unui adevărat indicator de manipulare comparativ aplicabil la nivel regional.

1. Dezinformarea online la începutul lui 2019

În februarie 2019 Facebook a suspendat pagini false şi profile de troli în câteva ţări din Europa de Est, în cadrul ofensivei pe care o desfăşoară mai nou împotriva "***comportamentului inauntentic coordonat***"[1]. Anunţul FB se referea la 364 conturi cu peste 800.000 de followers, multe fiind pagini-fantomă de ştiri ce reproduceau conţinuturi de pe portalul oficial Sputnik, gestionate de angajaţi sau asociaţi ai acestuia care se declarau însă "independenţi"[2]. Fiind supusă la mari presiuni publice şi având costuri reputaţionale serioase, reţeaua socială Facebook încearcă în ultima vreme să elimine din spaţiul virtual actori care acţionează ca troli online şi au impact semnificativ; în plus, comunică mult mai deschis decât înainte pe aceast subiect.

Identificarea şi separarea clară şi previzibilă a ce este trolling sau "fake news" online şi ce nu rămâne însă o sarcină dificilă, tehnic şi filozofic. Cu atât mai mult ea este greu de operaţionalizat într-o formă utilă pentru inteligenţa artificială (AI) sau pentru operatori umani care gestionează volume mari de informaţie: markeri ai unei dezinformări făcute inteligent sunt greu de construit pentru a funcţiona în analiza automatizată. În viitor e posibil să apară scandaluri tot mai dese în ambele direcţii: atât din cauza unor *falsuri negative* (adică trolling sofisticat cu aparenţă de autenticitate), cât şi de *falsuri pozitive* (adică profiluri oneste suspendate abuziv). De fapt, sunt semne că erorile de tip fals-pozitiv se înmulţesc în ultima vreme tocmai ca rezultat al acţiunii de combatere mai agresive, bazată în principal pe filtre de AI, care se descurcă greu în hăţişul limbajului natural, jargoanelor profesionale şi al trollingului strategic.

Dificultatea constă în aceea că a minţi, a exagera, a spune jumătăţi de adevăr, a ataca un preopinent, sau a face glume şi ironii (chiar proaste), ori a scrie pamfletăreşte – fac toate parte de când lumea nu doar din arsenalul de campanie al politicienilor, dar chiar din comportamentul de zi cu zi al oamenilor de rând. Curăţarea reţelelor sociale de astfel de tipuri de exprimare, asociate uneori cu fenomenul "fake news", este imposibilă, deoarece ele sunt parte integrantă din limbajul natural al tuturor oamenilor.

De fapt, studiile arată că în contexte informale, adică cele care formează majoritatea instanţelor de comunicare umană, vorbirea noastră este plină de astfel de imprecizii şi distorsiuni sistematice de sens; exprimarea analitică şi pur informativă, analizabilă cu criterii ca adevărat / fals, este o excepţie[3]. Or, diferenţa de registru între un articol

[1] *Coordinated inauthentic behaviour*, https://newsroom.fb.com/news/2018/12/inside-feed-coordinated-inauthentic-behavior/

[2] https://newsroom.fb.com/news/2019/01/removing-cib-from-russia/

[3] Chambers, J. K. (2009). *Sociolinguistic Theory: Linguistic Variation and Its Social Significance*. Malden: Wiley Blackwell.

din presa scrisă tradiţională (formal) şi postările pe social media (în mare majoritate, informale) reprezintă o altă diferenţă care abia de curând a început să fie analizată.

Mai mult decât atât, "combaterea fake news" pe reţele sociale – care privită din partea cealaltă poate fi numită cenzură – poate fi la rândul ei folosită strategic de regimuri politice iliberale, aşa cum s-a întâmplat totdeauna în istorie; nimic nou aici. În perioada aceasta se dezbat în Duma **Rusiei** un set de amendamente la o legislaţie dură de combatere a *fake news*, adoptată în 2018: amenzi de până la $15.000 pentru răspândire de ştiri false sau limbaj injurios la adresa "societăţii, statului, simbolurilor oficiale şi instituţiilor publice"[4]. De asemenea, se propun până la 15 zile de închisoare pentru recidivă şi dreptul instituţiilor statului să suspende paginile de web care nu şterg informaţia falsă sau ofensatoare. O serie întreagă de alte ţări din afara Europei au legislaţie asemănătoare.

Probabil nu e ideea cea mai bună să combaţi "fake news" prin legislaţie draconică, în special în ţări unde statul de drept e slab sau inexistent, pentru că deturnarea mecanismelor unei justiţii aservite politic spre represiune socială se face imediat. Cel puţin în această etapă criteriul "**inauntenticităţii**" pare că funcţionează rezonabil de bine, atunci când este aplicat cu bună credinţă de administratorii reţelelor, iar nu de autorităţi publice din ţări unde nu există garanţia respectării drepturilor cetăţenului şi presei: dacă te dai drept altceva decât eşti, e posibil să fii blocat pe Facebook, Twitter, Youtube etc, chiar dacă ceea ce postezi nu este 100% fals.

Un pericol suplimentar este acela că legislaţia excesiv de dură, introdusă de state neliberale, duce la stimularea comportamentului de "turnătorie strategică": se fac raportări în masă orchestrate contra criticilor regimului sau altor persoane într-un fel sau altul minoritare, care astfel sunt scoase din online sau chiar deferite justiţiei penale. Într-un mediu public în care exprimarea nu e liberă, cetăţenii sunt timoraţi iar propaganda predomină este greu să se creeze masă critică în favoarea unor soluţii de cenzură online echilibrată, rezonabilă.

Din păcate, trendul actual este către adoptarea de astfel de legislaţie, sub diverse denumiri şi forme, în state democratice sau mai puţin democratice. După atentatul terorist de la Christchurch (Noua Zeelandă), Singapore şi Taiwan au întărit filtrele contra a ceea ce consideră conţinut periculos. Australia a trecut prin parlament o lege "împotriva sharingului de material violent şi respingător" care responsabilizează managerii companiilor gestionare de pagini şi reţele pentru reacţii întârziate. Iar Marea Britanie a anunţat printr-un policy paper că are în vedere reglementari cuprinzătoare care să reducă "daunele provocate de internet", creînd responsabilitate

[4] https://freedomhouse.org/article/russia-lawmakers-speed-punish-criticism-government-and-alleged-fake-news

nu doar pentru reţelele sociale, dar şi pentru forumuri, comunităţi online sau aplicaţiile care se downloadează[5].

Mark Zuckerberg însuşi a pledat recent, în declaraţii publice şi în presă, pentru o reglementare mai strictă şi prin mecanisme publice a social media, pe care reţelelor le vine mai greu să o facă pe cont propriu[6]. Pericolul în toate aceste evoluţii e că noul activism pro-reglementare, ce poate duce la un sistem echilibrat şi funcţional în ţări cu stat de drept, poate pe de altă parte să fie folosit ca pretext şi legitimare pentru limitarea libertăţii de exprimare în ţări cu regimuri ne-liberale: legislaţia din Australia sau UK poate fi fluturată în mod ipocrit drept model de un regim care de fapt vrea să instituie cenzura.

Într-un fel sau altul, acţiunea Facebook din februarie, replicată mai mult sau mai puţin şi de alte companii social media occidentale (nu însă şi de cele din Rusia), a aruncat brusc un pic de lumină într-o zonă obscură a internetului. Astfel, în **Republica Moldova** "greblarea" online a dus la ştergerea a 168 de profile false de Facebook, 28 de pagini şi 8 profile de Instagram. Multe dintre acestea erau foarte active în campania electorală pentru alegerile din 24 februarie, inclusiv cu anunţuri plătite.

S-a demonstrat că multe din conturi aparţineau fie unor angajaţi ai guvernului Moldovei care lucrau sub acoperire, fie unor activişti sau firme asociate în principal cu partidul de guvernare PDM, condus de oligarhul Plahotniuc, dar care cu toţii îşi ascundeau identitatea reală, pozând în pagini de ştiri. Spre deosebire de ce se întâmplă în Vest, orientarea ideologică sau clivajele culturale nu jucau nici un rol în stabilirea liniei de conflict între troli şi cei trolaţi; şi nici temele de discuţie ca atare. Campania orchestrată era una cu scop pur pragmatic, electoral, de tip "black advertising".

O lună mai târziu, Facebook a repetat operaţiunea şi în **România**: 31 de pagini şi profile au fost şterse sau suspendate pentru că acţionau coordonat şi sub identităţi camuflate, prezentându-se în mod fals ca portaluri de ştiri. Ca şi în cazul Moldovei, s-a descoperit că majoritatea trolilor erau organizaţi instituţional în jurul principalului partid de guvernământ, PSD, colegul de familie doctrinară al PDM la Bucureşti. La puţin timp după scoaterea lor de pe reţelele sociale occidentale, nucleele de influenţă au reapărut, de astă dată cu conturi noi pe reţeaua rusească Vkontakte (vk.com), unde au mutat tot conţinutul[7]. În sine faptul e remarcabil, pentru că foarte puţini

[5] https://www.economist.com/britain/2019/04/11 /britain-unveils-a-plan-to-regulate-online-content

[6] https://www.washingtonpost.com/opinions/mark-zuckerberg-the-internet-needs-new-rules-lets-start-in-these-four-areas/2019/03/29/9e6f0504-521a-11e9-a3f7-78b7525a8d5f_story.html?utm_term=.20fb1f262473

[7] https://pressone.ro/sectiuni/paginile-asociate-cu-psd-care-au-fost-sterse-de-facebook-au-migrat-pe-reteaua-rusiei-si-cocoon-se-intoarce/?fbclid=IwAR2g2fBUGffV6eUa-Vh7vqB_9tgz0INR4-tswBpEmlagbEBiugORg8G-wsk

români utilizează echivalentul rusesc al Facebook, măcar şi din cauza barierei de limbă. După cum vom arăta mai jos, reţelele gestionate din interiorul spaţiului online rusesc nu asigură nici un fel de tranparenţă sau garanţii de *privacy* şi au în plus obligaţia legală de a face conţinutul accesibil agenţiilor statului.

2. Factori care modelează influenţa rusă

Situaţiile descrise din Republica Moldova şi România pot părea asemănătoare, dar luate împreună constituie un bun studiu de caz de tip *compare-and-contrast* privind fenomenul fake news în Europa de Est în general, cu precădere în ce priveşte influenţă rusă. Asta pentru că, deşi au unele lucruri în comun, România şi Moldova reprezintă în alte privinţe exemple contrastante pentru funcţionarea pieţei de fake news şi în special a influenţei ruseşti în regiunea **Europei de Est**.

Această regiune este eterogenă, fragmentată lingvistic şi religios, având raportări emoţionale destul de divergente la marile evenimente din istoria modernă – de exemplu la Al doilea Război Mondial, prăbuşirea URSS, extinderea NATO – şi înregistrând diverse grade de nostalgie după regimul comunist, după cum a fost şi natura acestuia în anii '70-'80 (intensitatea represiunii în fiecare ţară, nivelul de trai perceput, etc).

Există **caracteristici ale mediului socio-politic** din fiecare societate care filtrează transmiterea de fake news sau altor tipuri de influenţă dinspre Kremlin. Putem aminti aici:

a) Cultura locală, istoria, **atitudinile profunde**: există ţări cu populaţie mai degrabă rusofobă, precum Polonia sau România; societăţi cu atitudini mai estompate în sensul acesta, precum Bulgaria sau Ungaria; or chiar ruso-file, ca Italia sau Grecia între cele vechi membre UE. Genul acesta de atitudini nu se schimbă uşor în timp. Un sondaj recent (vezi Fig 1 mai jos) ne arată cât de divergente sunt raportările la Rusia şi liderii săi actuali în Europa sau regiunea Balcanilor. Această stare de lucruri e stabilă în timp şi nu este lipsită de consecinţe în planul acţiunii politice imediate[8].

b) Un procent însemnat din populaţie e reprezentat de **comunitatea rusofonă**, cu toate consecinţele politice care derivă de aici: organizare politică, partide etnice, ascendent cultural al Moscovei etc (Statele Baltice, Moldova). Lucrurile au o istorie lungă şi multe nuanţe: noţiunea de *Russkiy Mir* ("lumea rusă") este imprecisă într-un mod deliberat şi strategic. Ea cuprinde cu siguranţă mai mult decât ansamblul legal stat + cetăţeni ai Federaţiei Ruse, legitimând statutul Rusiei de mare putere globală şi eventualele intervenţii în vecinătatea

[8] Pew Research Center. *Global Attitudes & Trends. Spring 2017 Questionnaire*. Din păcate cercetarea nu acoperă Republica Moldova şi România dar sunt oferite date din ţări relevante din regiune, sugestive prin comparaţie.

Fig. 1. Opinia despre Rusia

Nefavorabilă | Favorabilă

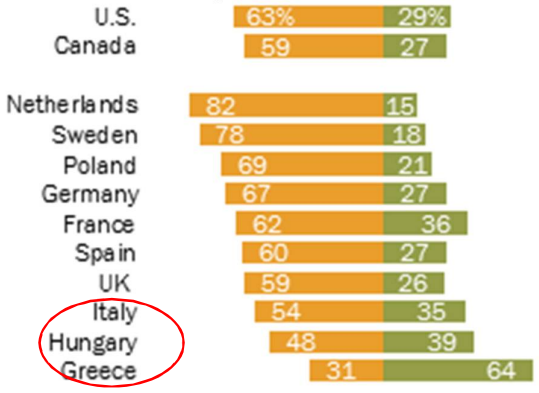

Puterea şi influenţa Rusiei reprezintă o ameninţare

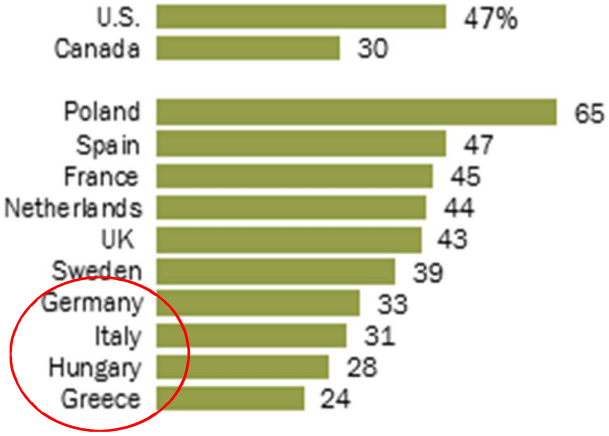

Încredere în Putin vs Trump

	Trump %	Putin %	*Diff*
Greece	19	50	+31
Germany	11	25	+14
Tunisia	18	32	+14
Turkey	11	20	+9
Hungary	29	34	+5
Brazil	14	19	+5
France	14	18	+4

Pew Research Center, 2017. Global Attitudes & Trends. (vezi footnote 8).

www.pewresearch.org

de dincolo de graniţe. Similar, "**compatrioţii**" (*соотечественники*) care compun această lume rusă nu sunt doar cetăţenii oficiali şi eventual etnicii ruşi din comunităţile de peste hotare, ci în plus oricine se identifică politic sau identitar cu Rusia[9]. Aceşti "compatrioţi la distanţă" devin amplificatori ai influenţei ruseşti peste hotare şi pârghii de acţiune politică deschisă sau acoperită în proximitatea lor, în special atunci când se simt înstrăinaţi faţă de politica statelor în care trăiesc. De asemenea, compatrioţii sunt utili şi în planul politicii interne, pentru a mobiliza propagandistic populaţia Rusiei în jurul liderilor momentului, folosind teme identitare; sau pe plan internaţional, ca subiect de presiuni diplomatice[10]. Există agenţii de stat şi QUANGOS (ex fundaţia *Russkiy Mir*) cu misiune de a sprijini şi dezvolta coeziunea acestor comunităţi de "compatrioţi".

c) Cunoaşterea pe scară largă a **limbii ruse** în rândul populaţiei, ca a doua limbă vorbită, ceea ce face posibilă retransmiterea şi consumul direct de produse media din Federaţia Rusă, fără adaptări costisitoare: ştiri interne şi internaţionale, talk shows, dar şi "divertisment" în care o anumită viziune despre chestiuni globale şi politică e prezentă implicit sau subliminal, iar teoriile conspiraţioniste asupra lumii sunt intens promovate. Prin profilul cu totul aparte pe care îl are presa rusă de uz intern, se poate spune că ea chiar transformă *Russkiy Mir* într-o realitate palpabilă şi uşor de instrumentat politic acolo unde ajunge să domine piaţa.

d) Teritorii în afara frontierei naţionale unde locuiesc **cetăţeni cu două (sau mai multe) paşapoarte**, care prin urmare au şi dreptul să voteze în ambele alegerile naţionale atunci când e cazul, ori chiar să candideze: vezi dubletele Bulgaria-Macedonia, România-Moldova, Polonia-Ucraina; ori cazul statelor baltice. Aceste realităţi cu rădăcini istorice duc la "contaminarea" politicii şi campaniilor electorale de ambele părţi ale graniţei într-o oarecare măsură, atât organizatoric, prin secţiile de vot, cât şi în ce priveşte retorica de campanie sau unele teme discutate.

e) **Legături ale elitei politico-economice în spaţiul estic**, într-un sens foarte concret: relaţii personale, de multe ori izvorând dintr-un trecut comun; o bună înţelegere a spaţiului fostei URSS, cu tot cu bagajul cultural specific al anilor '80 şi tranziţiei; obişnuinţa de a face afaceri, legale sau nu, în acea parte sau de a avea acolo legături de familie sau de partid şamd. Lucrurile sunt mai evidente în cazul statelor care au fost parte din fosta URSS, dar nu numai. De pildă, se estimează că **Bulgaria** are o foarte densă reţea de conexiuni de afaceri cu Rusia: până la 10% din PIB-ul ţării ar fi într-un fel sau altul generat

[9] *Mobilizing Compatriots: Russia's Strategy, Tactics, and Influence in the Former Soviet Union*. Vera Zakem, Paul Saunders, and Daniel Antoun. November 2015. www.cna.org 3003 Washington Boulevard, Arlington, VA 22201.

[10] *Ibid*.

în interiorul unor astfel de reţele[11]. Intr-un sector strategic şi sensibil precum mass media, proporţia relativă a firmelor cu beneficiar real rusesc este chiar *mai mare în Bulgaria decât în Ucraina*, iar controlul corporativ se exercită atât direct cât şi indirect, prin intermediul unor holdinguri de business diversificate[12]. În plus, operatori ruşi importanţi de pe piaţa de energie sau telecomunicaţii influenţează agenda şi tonul comentariilor şi în restul presei din Bulgaria prin bugetele masive de publicitate pe care le au la dispoziţie.

f) **Legături cu mediul economic din Rusia ale unor sectoare de business** din state occidentale, ori ale unor firme şi grupuri industriale, care dezvoltă la rândul lor reţele de lobby mai mult sau mai puţin vizibile: este vorba de "potenţatorii de influenţă" (*the enablers*[13]). Autorii cunoscutei serii de rapoarte *The Kremlin Playbook* menţionează aici domeniul energie şi pe cel financiar-bancar şi analizează cazurile **Austriei** şi **Italiei**, notorii pentru filo-rusismul unei părţi a elitei economice din aceste ţări, ceea ce favorizează anumite decizii politice: de exemplu, opoziţia faţă de sancţiunile aplicate Rusiei de Uniunea Europeană sau ostilitatea faţă de Ucraina. Se mai poate adăuga în listă **Germania**, unde o parte din sectorul energie, plus industria manufacturieră predominant exportatoare, preocupată de costurile mari ale inputurilor energetice, deci de pierderea propriei competitivităţi globale, presează intens guvernul în direcţia unor relaţii comerciale extinse cu Rusia (deşi nu l-au putut opri să iniţieze sancţunile europene contra Moscovei). În jurul acestor *enablers* funcţionează o întreagă reţea de think tanks şi vectori de influenţă soft, precum *Institutul Dialogul Civilizaţiilor* (DOC) din Berlin; filiale locale ale fundaţiei *Russkiy Mir*; ori fundaţia *Gorchakov, care încurajează şi finanţează iniţiative de cooperare cu Rusia, campanii de lobby pentru anularea sancţiunilor sau recunoaşterea anexării Crimeei, popularizând astfel în spaţiul public occidental elemente de pe agenda de propagandă a Kremlinului. Totul e uşurat de* nostalgia post-comunistă şi frustrările spciale prezente în landurile din Est, potenţate de marea criză economică; iar pe de altă parte etnicii germani "repatriaţi" din fosta URSS după 1990 şi expaţii ruşi sosiţi în Germania ulterior formează un canal de legătură lingvistică. Un caz similar interesant îl reprezintă în acest sens şi comunitatea celor aproape 40.000 de foşti cetăţeni sovietici, la origine greci pontici, plecaţi după destrămarea URSS şi stabiliţi în **Cipru**, **Atena** sau **Salonic**. Ca rusofoni ei constituie o ţintă specială a propagandei externe a

[11] Heather Conley, James Mina, Ruslan Stefanov, and Martin Vladimirov, *The Kremlin Playbook 1: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*. CSIS 2016. Washington DC. https://www.csis.org/analysis/kremlin-playbook

[12] Rumena Filipova, Todor Galev et al, *Russian influence in the media sectors of the Black Sea countries: Tools, narratives and policy options for building resilience*. CSD, 2018. Sofia

[13] Heather Conley, Ruslan Stefanov & al, *The Kremlin Playbook 2: The Enablers*. CSIS 2019. Washington DC. https://www.csis.org/features/kremlin-playbook-2

Kremlinului; dar în plus, şi o importantă punte de legătură la nivelul elitei de business cu două state membre UE cu atitudini tradiţional filo-ruse.

g) **Raportarea la istoria URSS** ca filtru identitar şi politic în prezent, ce crează nostalgii sau ataşamente emoţionale chiar în generaţiile mai tinere. E vorba cu precădere de "*Marele Război de Apărare a Patriei 1941-1945*" aşa cum este el prezentat în versiunea standard a istoriei ce se preda în URSS, perpetuată azi de propaganda de stat a Rusiei. Acesta este un fake news de bună calitate, adică un fals istoric prin omisiune ce îmbină jumătăţi de adevăr într-o poveste cu mesaj controlat. Este dus mai departe de sistemul de educaţie şi doctrina de stat antioccidentală, exact cu scopul de a fundamenta atitudini şi raportări politice bine înrădăcinate, greu de modificat. Într-o societate divizată şi fluidă identitar precum cea din Moldova, efectul acestor raportări diferite la istorie, bazate pe emoţii profunde, este vizibil de pildă în fiecare an când se apropie data de 9 mai (ziua Victoriei): toate polemicile în jurul evenimentelor şi poziţionării diverşilor actori politici sunt citite în grila geostrategică a anului 1945[14].

h) **Biserica Ortodoxă** ca factor de influenţă este un subiect discutat, dar analizele de până acum sunt afectate de multe zone gri sau clişee. E clar că în ţările cu populaţie predominant ortodoxă, care se întâmplă să fie şi printre cele mai rurale şi îmbătrânite din Europa, temele de propagandă anti-occidentală sau social-conservatoare prind uşor şi sunt exploatabile de Kremlin. Dealtfel canale oficiale precum Russia Today sau Sputnik nu scapă nici o ocazie în a instrumenta religios potenţiale tensiuni sociale sau culturale apărute după intrarea unor state ca România şi Bulgaria în UE. În Rusia sau Republica Moldova există o istorie consistentă a implicării ieiarhiei BOR în politică şi campanii electorale, de fiecare dată în tabăra care se opune modernizării şi liberalizării societăţii (ceea ce e pe undeva de înţeles: nici Vaticanul nu e tocmai o avangardă a progresului) dar mai ales pledând pentru un "specific" al popoarelor Estului care le face diferite şi superioare Occidentului. De asemenea, Biserica Ortodoxă Rusă este un canal de legătură cu "concetăţenii" de peste graniţe care formează comunitatea lărgită *Russkiy Mir* (vezi punctul B mai sus). Iar în state care au fost parte a URSS, precum Ucraina sau Moldova, are încă jurisdicţie oficială asupra majorităţii credincioşilor, parohiile ortodoxe de aici fiind subordonate Patriarhiei Moscovei. Pe de altă parte, peisajul apare ceva mai complicat dacă ne dăm mai aproape de el. În primul rând, nucleele de radicalism în mediile ortodoxe au fost mai rar prezente în ierarhia superioară (episcopi) şi mult mai des în mânăstiri, în special cele care au legături puternice cu lavrele fundamentaliste de la Muntele Athos. Adesea există tensiuni între patriarhatele naţionale şi aceşti călugări

[14] Câteva detalii despre "Marele Război de Apărare a Patriei" ca fake news strategic, mecanismele de manipulare şi lectura istorică selectivă pe care se sprijină, aici https://expertforum.ro/video-mecanismele-dezinformarii/

radicali care îşi construiesc anturaje de fideli, predică şi publică, ajungând la notorietate şi audienţe masive, în jurul unor centre de pelerinaj. Influenţa rusă reală şi ideile de pe agenda strategică a Kremlinului se răspândesc mai curând prin intermediul acestor grupări religioase de tip grassroot, nu prin cooptarea de către Rusia a establishmentului formal al unei biserici ortodoxe naţionale. În al doilea rând, şi cel mai important, Biserica Ortodoxă ca atare, adică sistemul instituţional având în vârf un Sinod şi un Patriarh, a fost totdeauna supusă statului în care se află şi bine controlată de puterea politică – sub regimul comunist, înainte şi după acesta. Nu au existat dizidenţe sau luări de poziţie oficiale care să contrazică regimul, în România sau Bulgaria (ori, înainte, în Grecia), nici măcar atunci când s-au luat decizii sensibile emoţional şi de mare importanţă istorică, precum aderarea la UE sau NATO. Când direcţia politică într-o ţară a fost pro-occidentală, Biserica Ortodoxă s-a supus fără mari obiecţii; când regimul politic a devenit agresiv, naţionalist şi anti-occidental, precum în Serbia în anii '80-'90, Biserica Ortodoxă l-a urmat de asemenea în aventura sinucigaşă. Cu alte cuvinte, ansamblul ierarhiei ortodoxe dintr-o ţară, deşi poate avea anumite înclinaţii, urmează linia generală impusă de puterea politică şi nu se angajează în relaţii clientelare faţă de Moscova decât dacă liderii politici naţionali fac ei înşişi asta. Chiar trollingul electoral practicat de episcopi în Moldova sau România se face la indicaţiile forţelor politice majoritare, care controlează în acel moment resursele bisericii, nu din proprie iniţiativă. Relaţiile apropiate între Patriarhiile de Belgrad şi Moscova sunt în mare măsură o reproducere a atitudinii mediului politic din Serbia ca întreg. O anumită influenţă autonomă a ierarhiei ortodoxe asupra opiniei publice din ţara respectivă nu poate fi negată, însă capacitatea ei de a mobiliza concret masele nu trebuie exagerată: un referendum pentru "familie tradiţională", iniţiat şi sprijinit de faţă de clerul ortodox şi grupările neoprotestante, a eşuat spectaculos în România în octombrie 2018[15]. În fine, rivalitatea de tip geopolitic între bisericile ortodoxe naţionale, bine documentată şi datând de multă vreme, limitează şi ea în bună măsură influenţa Kremlinului. Cel mai limpede stau lucrurile cu Biserica Ortodoxă Română, care urmează linia generală a statului şi societăţii de a nu se asocia foarte vizibil cu Patriarhia de Moscova, cu care a avut diferenţe de păreri şi ciocniri la Sinodul Ecumenic din Creta din 2016. BOR e dealtfel parte în conflictul politico-administrativ din Republica Moldova, disputându-şi teritoriul cu Patriarhia Moscovei: unele parohii (majoritatea) ţin de Mitropolia Moldovei subordonată Moscovei; celelalte ţin de Mitropolia Basarabiei subordonată Bucureştiului. Ca atare, Patriarhia Română a devenit uneori ea însăşi ţintă a trollingului rusesc. Aceeaşi situaţie a apărut în 2018 în Ucraina, dar pe o scară mult mai mare şi într-un context mai tensionat, o dată cu

[15] https://www.theguardian.com/world/2018/oct/07/romanias-anti-gay-marriage-vote-voided-over-low-turnout

recunoaşterea de către Constantinopol a Patriarhiei Kievului, independentă de Moscova. Dar şi acesta este parte din proiectul de construcţie naţională a noului stat ucrainian, promovat intens de fostul preşedinte Poroşenko, ceea ce întăreşte ideea anterioară că evoluţiile în plan religios le reproduc pe cele politice în ţările predominant ortodoxe, iar influenţa Kremlinul în regiune ar fi serios limitată dacă s-ar baza doar pe afinităţi confesionale.

3. De ce este Rusia altfel? "Nu o maşinărie, ci un ecosistem"

Am menţionat până acum influenţa rusă în regiunea Europei de Est, dar fără să analizăm prea mult natura sursei din care radiază această influenţă, anume chiar Rusia. Unii observatori oscilează între naivitate şi idealizare când vine vorba de acest subiect, în sensul că ori subestimează capacitatea Kremlinului de a interfera în procesele politice ale altor state europene, ori şi-l imaginează ca pe o maşinărie bine coordonată, condusă ierarhic, cu proceduri de comandă şi control.

În realitate sistemul prin care Kremlinul îşi proiectează influenţa nu este o maşinărie, ci un ***ecosistem***[16]. Adesea nici nu există ordine formale, ci o direcţie generală şi implicită de acţiune pe care toată lumea o înţelege. Asta permite centrului puterii, adică lui Vladimir Putin şi anturajului său, să-şi păstreze preţioasa armă retorică numită *deniability* – adică oarecare detaşare faţă de operaţiunile concrete, care pot fi puse mereu în sarcina altcuiva atunci când ceva iese prost.

"Ecosistem" înseamnă aici că principalele instituţii publice prin care Kremlinul îşi pune în practică propaganda şi măsurile active sunt înconjurate de o serie întreagă de actori para-statali, de la QUANGOs la firme controlate de demnitari ai regimului sau apropiaţi ai lor. Acestea lucrează singure sau în parteneriat cu acei "enablers" occidentali dispuşi să promoveze agenda Kremlinului de care aminteam mai sus, având mână liberă în a ocupa spaţii simbolice în hinterland sau a fructifica oportunităţi economice atunci când ele apar, atâta vreme cât linia generală e respectată.

Intre toate aceste elemente publice sau private ale ecosistemului – sau situate în zona gri dintre public şi privat, deoarece în Rusia delimitarea dintre ele nu-i mereu clară – există ceva coordonare directă, ceva concurenţă şi uneori conflict mocnit. Este notorie de exemplu rivalitatea între serviciile de informaţii, inclusiv cel militar, sau între Procuratura Generală şi FSB. Elementele ecosistemului concurează unul cu altul în atingerea ţintelor generale strategice ale regimului, sau chiar se subminează şi încurcă unul pe altul în acţiuni externe, mizând uneori pe tactici sau clienţi diferiţi în aceeaşi ţară (cazul Moldovei).

[16] https://securingdemocracy.gmfus.org/russias-active-measures-architecture-task-and-purpose/

KONSTANTIN MALOFEEV

rofil de antreprenor politic "privat"
dică actor semi-detaşat al Kremlinului

de în vârstă de 45 de ani, a făcut
vere în domeniile financiar şi comunicaţii,
l mai probabil ca "borsetka" pentru
icepremierul Ivanov şi alţi *siloviki*. A participat
acţiuni subversive în timpul ocupării Crimeei
organizând procesiuni religioase cu moaşte aduse din Rusia. E unul din principalii intermediari între Kremlin şi separatiştii din Donbass, liderii din Republika Srpska, grupurile anarhist-radicale din Balcani sau cele eurosceptice din Italia. A finanţat partidul lui Marine Le Pen în 2014-5 şi finanţează trupe separatiste în afara Rusiei. Liderul militar şi cel politic din Donbass au fost în trecut angajaţi în firmele sale. Se află pe lista de sancţionaţi a SUA şi UE, are interdicţie în Elveţia şi Muntenegru iar Ucraina a emis un mandat internaţional pe numele său. Ca afacerist în finanţă corporatistă a avut contact în tinereţe cu mediile conservatoare din SUA, apoi a devenit ortodox fundamentalist, creaţionist şi militant pro-Imperiul Rus. A înfiinţat think tankul Katehon (www.katehon.com) şi grupul media Tsargrad, unde e angajat ca ziarist Aleksandr Dughin, ambele promovând agenda social-conservatoare şi de politică externă a lui Putin, xenofobia şi teoriile conspiraţioniste. A înfiinţat Liga pentru Internet Sigur, grup de lobby pentru limitarea accesului şi cenzură online în Rusia, precum şi Fundaţia Vasile cel Mare, cea mai mare fundaţie privată din Rusia, ce finanţează învăţământ religios şi evenimente în sprijinul familiei tradiţionale, în Rusia şi în Europa. Între colaboratorii săi pe proiecte se numără arhimandritul Tihon Şevkunov, duhovnic personal al lui Putin şi autor de numeroase cărţi religioase apărute şi în limba română în tiraje masive[17].

Există prin urmare multă iniţiativă şi creativitate în operaţiuni, adesea lipsă de comunicare pe orizontală, regula generală fiind că succesul produce beneficii importante pentru cine l-a realizat, care se alege astfel cu un fief extern pe care îl poate controla în beneficiu privat; iar eşecul rămâne tot unul de nişă, *deniable* la nivel de Kremlin. Multe deschideri economice şi politice în zona Balcanilor, de exemplu (Serbia, Muntenegru, Repubika Srpska) au început ca operaţiuni *freelance* private, derulate de reţeaua unui personaj important precum Konstantin Malofeev (vezi textbox mai sus), iar apoi preluate de statul rus.

Conform unei lungi tradiţii de acţiune în spaţiul rusesc (ţarist, sovietic etc), autoritatea de stat poate recruta sau delega sarcini inclusiv cercurilor de **crimă organizată**, care dealtfel se ating la margini cu sistemul oficial de putere în stat. Asta este un alt element care, atunci când e cazul, serveşte bine pentru distanţarea oficială a liderilor politici de "privaţii care iau acţiuni pe cont propriu" (din nou,

[17] https://doxologia.ro/arhimandritul-tihon-sevkunov

deniability). După cum argumentează un analist, în perioada Putin Rusia a reuşit să "naţionalizeze" treptat mediul interlop diversificat şi stratificat al anilor '90, inclusiv vechii capi mafioţi ("hoţi în lege", *vory v zakone*) pe care nici NKVD nu i-a putut stăpâni cu totul, pentru a-l utiliza la nevoie în scop politic[18].

Russian-based Organized Crime (RBOC, un termen propus de Galeotti) a devenit evident util şi în plan extern, ca punte de legătură cu mediile extremiste sau infracţionale din statele europene, pentru prestarea de servicii de nivel tehnic superior grupărilor ilegale din Vest, ori în încercările de a infiltra şi controla în interes propriu comunităţile dense de expaţi ruşi. Spălarea de bani reprezintă fireşte o parte importantă a activităţii: se estimează că în Cipru 25% din depozitele bancare şi 37% din investiţiile străine au originea în Rusia[19]. Tot acest continuum ce se întinde de la instituţiile oficiale de stat până la cercurile de crimă organizată (RBOC) cooptate periodic dar neoficial în slujba statului, are între altele şi rostul de a produce resurse ilicite pentru susţinerea sistemului de propagandă şi măsuri active, sau finanţarea de clienţi politici şi grupări extremiste în ţări unde aşa ceva este tolerat (Moldova, Serbia, Slovacia, Germania).

Fig. 2 prezintă doar principalele elemente formale ale sistemului de manipulare aşa cum era la nivelul anului 2018, cu diplomaţia, serviciile de informaţii, agenţia pentru controlul mediului online (mult întărită în 2018-19 prin noile legi de "combatere fake news" şi cea discutată în prezent, de limitare a accesului la internet), principalele canale media de stat şi celebra fermă de troli şi hackeri din St Petersburg.

În jurul acestei reţele de instituţii gravitează o pletoră de antreprenori privaţi, mai mult sau mai puţin conectaţi la sistemul de putere, uneori sifonând resurse publice, alteori investind resurse sifonate anterior în operaţiuni noi, în speranţa de a da la un moment dat marea lovitură. Acţiunile pot fi de tip economic, cultural, academic, propagandistic, de trolling extern legat de campaniile electorale din alte state, ori atacuri informatice etc, toate având independenţă operaţională sub umbrela unei binecuvântări implicite a Kremlinului pentru direcţia generală de urmat. Un caz extrem îl reprezintă puciul armat orchestrat în Muntenegru în octombrie 2016, prin intermediul unor clienţi locali cu conexiuni în Serbia, în încercarea de a stopa accederea ţării în NATO[20].

[18] Mark Galleoti, 2017. *Crimintern**: How the Kremlin uses Russia's criminal networks in Europe*. **European Council of Foreign Relations.** www.ecfr.eu

[19] Ibid.

[20] https://balkaninsight.com/2018/11/22/media-investigation-identifies-montenegro-coup-suspect-11-22-2018/

Fig 2. Arhitectura instituţională de dezinformare ("măsuri active") din Rusia[21]

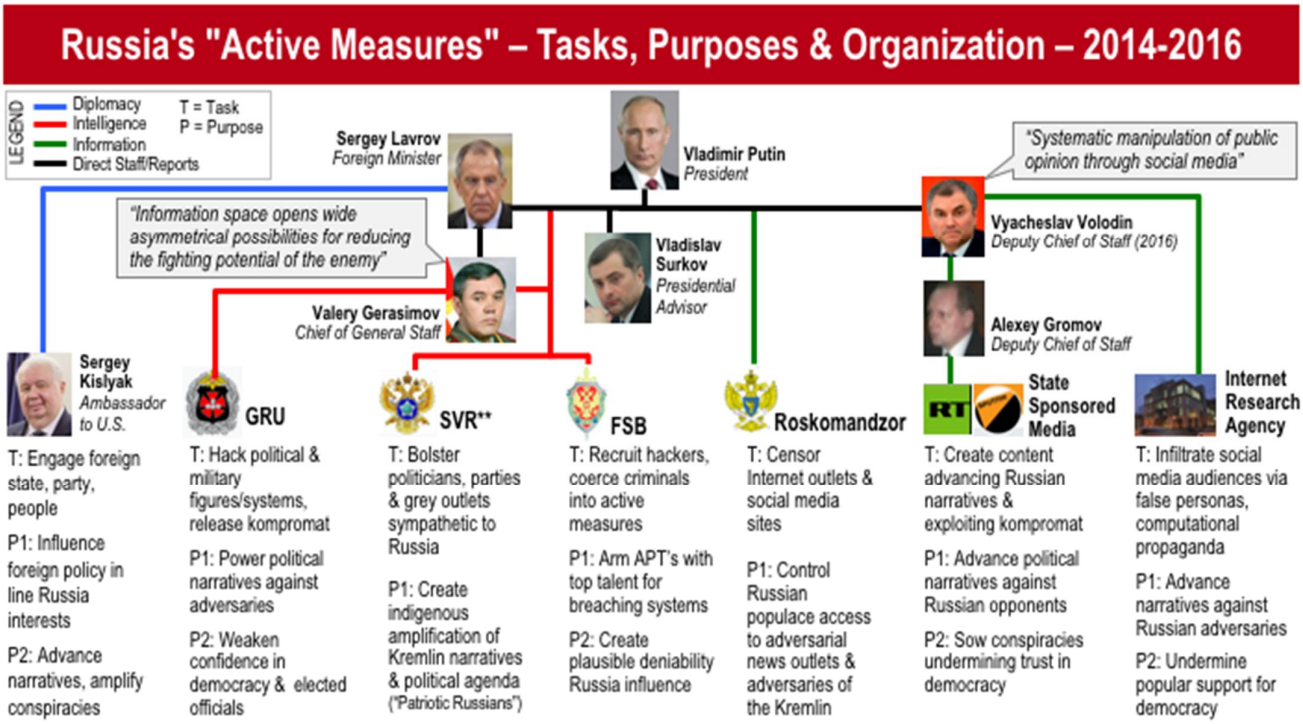

Revenind la linia soft, în acest fel trebuie interpretate de exemplu acţiunile unui astfel de antreprenor semi-detaşat, ale cărui conexiuni cu vârful regimului sunt totdeauna negate – **Aleksandr Dughin** – de a construi o reţea de influenţă în România, cooptând prin diverse metode politicieni şi lideri de opinie. "Lista lui Dughin" despre care s-a scris este reală, ea fiind descoperită de presa de investigaţie din Ucraina, unde există mai multă expertiză şi seriozitate decât în România în tratarea acestor teme[22]. Dar asta nu înseamnă, aşa cum s-a înţeles de unii la Bucureşti, că ea vine direct de la Kremlin, sau că Putin personal ar fi ştiut despre ea, sau că toţi cei de pe listă ar şti neapărat despre existenţa listei (deşi unii poate ştiu), sau că toţi ar avea vreun beneficiu imediat din faptul de a figura pe ea.

E vorba pur si simplu de eforturile unui astfel de antreprenor cultural privat (Dughin), unul între alţii, conectat destul de lax şi mai ales ideologic cu regimul Putin, de a construi o reţea de influenţă în România şi alte ţări din Balcani, cel mai probabil cu sprijin financiar de la Malofeev. Succesul său constă în a identifica

[21] Clint Watts, 2018. *Russia'a Active Measures Architecture: Task and Purpose.* https://securingdemocracy.gmfus.org/russias-active-measures-architecture-task-and-purpose/

[22] https://adevarul.ro/news/politica/prietenii-rusiei-romania-deconspirati-presa-ucraineana-dan-puric-mircea-dogaru-lista-1_547ef05da0eb96501e529010/index.html

persoane care fie au o aplecare către melanjul filozofic creştin-fascist şi eurasianist din cărţile lui Ivan Ilyn şi Lev Gumilev, teorii îmbrăţişate deschis de Putin după marele său viraj către conservatorism cultural din iarna 2011-12[23]; fie sunt euro-sceptice şi anti-occidentale prin formaţie (foşti securişti din perioada naţionalistă a lui Ceauşescu, sovieto-nostalgici, legionari), fie au devenit aşa în urma unor mari frustrări (cum ar fi Adrian Năstase după eliberarea din închisoare). Cultivarea orgoliilor rănite ori supra-dimensionate reprezintă un mijloc bun de cooptare a unor personalităţi politice marginalizate ori la început de carieră: se pun la cale relatări pozitive din activitatea lor, invitaţii la evenimente, se construiesc prestigii sociale fake ori profile pentru potenţialii lideri de partid tineri etc[24].

Fig. 3. Investiţii pe termen lung: Dughin, Năstase şi alţi lideri de opinie

Este evident că, în cazul României, portalul de ştiri în limba română ***Sputnik*** urmează o astfel de strategie de *captatio benevolentiae* faţă de orice persoană publică ce manifestă porniri anti-occidentale şi anti-UE pe linia corectă, indiferent dacă acestea sunt sincere sau mimate. Portalul Sputnik este dealtfel administrat de la Chişinău de o combinaţie interesantă de foşti unionişti pro-România şi finanţatori

[23] După 2005-06 aceste teorii au devenit în Rusia filozofie de stat, sunt citate frecvent de Putin şi au fost distribuite ca lectură obligatorie demnitarilor şi funcţionarilor publici. Vezi mai mult despre creştin-fascismul rus contemporan în Timothy Snyder, 2018. *The Road to Unfreedom*. Vintage books. London.

[24] De exemplu, în Sputnik pe limba română are o strategie de a construi notorietate şi "apropiere" nu doar pentru lideri în funcţie, dar şi o serie de nou-veniţi în PSD din generaţia tânără care se arată receptivi la agenda iliberală a Rusiei.

politici clienţi ai Kremlinului (RBOC, aripa gulere albe): primii cunosc bine mediul politic românesc, deci stabilesc temele şi recrutează oamenii; ceilalţi aduc resursele.

Iar asta nu e o excepţie. Pe plan european asistăm de mai mulţi ani la un efort sistematic al propagandei de stat ruse de a-şi aduce alături politicieni de la capetele extreme ale spectrului politic: stânga sau dreapta, nu contează, atâta vreme cât sunt populişti, anti-liberali şi eurosceptici. Gama de opţiuni se întinde la la cooperare politică deschisă (Grecia, Germania, Italia) până la finanţare prin operaţiuni cu diverse grade de transparenţă (Franţa, Grecia, Cipru, Slovacia). Poate fi vorba de partide ca atare, think tankuri, grupuri de acţiune socială, în general conservatoare, dar şi anarhişti de stânga, şamd. Aleksandr Dughin are contacte periodice şi publice nu doar în România, dar chiar mai substanţiale în Ungaria (Jobbik), Grecia (partidul extremist Zorii Noi) sau Serbia (nenumărate). Anul trecut a avut o serie de conferinţe publice în Macedonia, în calitate de "ambasador al poporului", pledând pentru fraternitate pan-slavă şi anti-occidentalism[25].

La intersecţia între elementele descrise mai sus, anume (i) serviciile de dezinformare şi măsuri active, (ii) reţelele de crimă organizată cu baza în Rusia (RBOC) şi (iii) diversele mişcări extremiste europene, s-a detectat mai nou un grup ţintă interesant, cumva exotic:"***the angry young men***", o categorie socială frustrată, anti-globalistă, organizată cumva tribal, care este foarte mult în centrul analizei evoluţiilor politice din Occident în ultimii ani[26]. Practic, tot ce înseamnă galerii de fotbal violente, cluburi de arte marţiale, grupări de skinheazi sau bande de motociclişti sunt privite cu atenţie dinspre Kremlin, care investeşte resurse în crearea de legături pan-europene între aceşti bărbaţi albi, tineri şi fără ocupaţii stabile, dar foarte pasionaţi de marea naraţiune pop a "ciocnirii civilizaţiilor". În Serbia, Ungaria şi Slovacia, voluntari paramilitari fac tabere de antrenament cu instructori ruşi (privaţi, fireşte, deci *deniable* de către Kremlin) iar unii au călătorit, sau intenţionează s-o facă, în Donbass şi Crimeea.

Cea mai celebră bandă de motociclişti ruşi, "Lupii Nopţii", are legături dovedite cu Kremlinul, se întâlneşte cu Putin şi a luat parte la operaţiunile asimetrice pentru ocuparea Crimeei, cel mai probabil sub coordonarea GRU[27]. În prezent ei fac ture prin Europa (de exemplu în Republika Srpska, cu finanţare de la Kremlin) şi sunt un vector de imagine romantică a anti-capitalismului rebel, anti-islamismului şi valorilor conservatoare. Unul din radicalii implicaţi în tentativa de puci din Muntenegru din 2016, Saša *Sinđelić*, e membru al filialei din Serbia a "Lupilor Nopţii" şi s-a antrenat

[25] https://balkaninsight.com/2018/03/05/kremlin-guru-rouses-anti-western-feeling-in-macedonia-03-05-2018/

[26] Michel Carpenter. *Russia is Co-opting Angry Young Men*. The Atlantic, Aug 2018. https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2018/08/russia-is-co-opting-angry-young-men/568741

[27] http://readrussia.com/2015/07/14/the-rise-of-russias-night-wolves/

împreună cu ei în Doneţk[28]. După cum observă autorul articolului, chiar dacă genul acesta de extremişti sunt puţin numeroşi în ţările europene, ei sunt foarte vizibili social şi activi pe internet, unde ocupă nişe întregi şi contribuie la polarizarea discuţiilor şi amplificarea temelor strategice de trolling ale Kremlinului. Scopul final al acţiunii Rusiei prin intermediul acestor grupuri îl reprezintă subminarea din interior a democraţiilor occidentale prin radicalizare, destabilizare şi decredibilizarea acţiunilor democratice de stradă, care trebuie să fie asociate în ochii cetăţenilor cu mişcările haotice şi violente, creînd un sentiment general de insecuritate[29]. Finalmente se urmăreşte dezangajarea civică, încurajarea cinismului, relativismului moral ("Vestul e tot atât de corupt ca şi Estul, doar că-i mai ipocrit şi nu o recunoaşte – iar în plus şi-a pierdut şi valorile") şi a sentimentului inutilităţii votului. De ce să-ţi mai baţi capul pentru o Uniune Europeană condusă de elite liberale care o duc de râpă la scara istoriei, după cum ne învaţă teoria "marii înlocuiri"[30]?

În plan cultural, întreprinderi semi-private precum cea a lui Alexander Dughin, pot să reuşească sau nu. Asta nu exclude eforturi ale altor antreprenori, în sectoare de business, prin finanţarea de partide, prin cyberatacuri – toate fiind, desigur, absolut *deniable* de către Kremlin. Acest ecosistem descentralizat, energic şi variabil înzestrat cu resurse este în prezent activat în regiunea Europei de Est pentru **alegerile europene din mai 2019**. Linia generală de urmat este destul de clară şi nu e nouă: alimentarea cinismului electoratelor din noile state membre UE şi neîncrederii lor în instituţiile democratice; demobilizarea politică a perdanţilor (reali sau imaginari) ai tranziţiei post-comuniste şi integrării UE; relativismul valoric şi echivalenţa morală în relaţiile internaţionale; accentuarea costurilor aderării la UE dar mai ales la NATO. Temele şi mijloacele de acţiune vor fi însă totdeauna adaptate contextului din fiecare ţară, în funcţie de condiţii, după cum am arătat mai sus.

4. Un model de analiză a influenţei ruseşti pe continent

În afară de elemente structurale (a-h) enumerate mai sus, ce alcătuiesc terenul pe care joacă influenţa rusă în regiune, există alţi **trei factori** care determină permeabilitatea la manipulare politică în regiune sau adaugă dimensiuni analitice suplimentare. Ei pot acţiona în direcţii divergente.

4.1. Există probleme majore cu mass media în limbile naţionale din regiune, după măcelul suferit din cauza ascensiunii internetului şi crizei economice globale 2008-2010. De fapt, probabil cu excepţia Poloniei, unde piaţa comercială reală este

[28] https://www.rferl.org/a/montenegro-russia-serbia-coup-plot-witness-identifies-suspect-funding/28819658.html

[29] Autorul australian al atentatului terorist din Christchurch (NZ) avea un astfel de profil, călătorise în Balcani şi socializase în aceste medii radicale.

[30] The Great Replacement Theory (*grand remplacement*): teorie conspiraţionistă conservator-rasistă care susţine că anumiţi actori globali, în speţă UE, acţionează deliberat pentru înlocuirea completă a populaţiei europene creştine cu imigranţi de pe alte continente.

ceva mai mare, cu greu se poate vorbi de mass media funcţionale, bine aşezate economic pe picioarele lor, în cele mai multe state nou membre ale UE, în Balcani sau vecinătatea Estică. Fragmentarea extremă şi lipsa de bază economică reală au făcut televiziunile private est-europene uşor de clientelizat de către grupări politice sau de business; presa scrisă este practic pe cale de dispariţie; presa online, care a părut la un moment dat o rezolvare a dilemei, a venit cu propriile ei limitări şi disfuncţii, după cum se vede.

Mass media publice (de stat) sunt un eşec politizat şi tinzând spre irelevanţă în mai toate ţările din regiune, iar reglementatorii (Consiliile Audiovizuale) sunt de asemenea prea aservite politic şi lipsite de forţă pentru a funcţiona ca nişte arbitri reali ai profesiei[31]. Or, fără vechile platforme centriste care să facă în redacţii selecţia şi ierarhizarea ştirilor şi pe care să se ducă dezbaterile publice relevante, societăţile sunt vulnerabile la haos informaţional, "balcanizare" în bule omogene şi isterice, ori capturarea agendei de către oligarhi şi, atunci când e cazul, de maşinăria de propagandă a Kremlinului.

E greu de explicat partenerilor occidentali care se apleacă asupra situaţiei din Est cât de diferită e ea faţă de cea din statele mari din Vest, cu limbi de circulaţie internaţională, bază economică solidă şi tradiţie de presă pluralistă. Şi acolo sectorul a suferit o cădere în ultimii zece ani, însă magnitudinea schimbărilor în Est e incomparabil mai mare. Practic, noile democraţii aflate în prima linie a combaterii propagandei sunt nevoite să inventeze rapid un model de dezbatere democratică în lipsa unei prese centriste!

Pe acest fond, impactul dezinformării sistematice finanţate generos din bugetele publice or private ale Rusiei (prin sistemul resurse subterane al RBOC descris mai sus) creşte, în condiţiile unei concurenţe scăzute pe piaţă şi a propensiunii reţelelor sociale de a transmite fără discernământ fake news. Abordarea Rusiei este dealtfel flexibilă, cum am mai arătat, adaptată terenlui pe care joacă. Este spectaculos în acest sens cazul **Turciei**, unde Sputnik în limba turcă (portal de ştiri plus post de radio) a re-intrat viguros după criza relaţiilor bilaterale din 2016 şi înregistrează cel mai mare succes al canalului la publicul intern din orice ţară europeană, cu audienţe masive[32]. Formula e simplă: pe de-o parte, nu se abate de la linia fundamental anti-europeană, anti-americană şi anti-liberală a preşedintelui Erdogan, care se potriveşte bine cu cea a Kremlinului; dar pe de altă parte oferă ştiri necenzurate despre politică internă şi societate, ceea ce presa turcă, agresată şi pusă în chingi de un regim autoritar, a încetat de la o vreme să mai facă. După cum remarcă *The Economist*, faptul că în Turcia Sputnik a ajuns o oază a libertăţii de exprimare arată cât de jos a coborât de fapt restul presei turceşti.

[31] Raport EFOR: https://expertforum.ro/media-circle/

[32] https://www.economist.com/europe/2019/02/28/a-russian-propaganda-outlet-prospers-in-turkey

4.2. În al doilea rând, **voinţa politică de a contracara** fake news şi propaganda rusă reprezintă un criteriu care împarte statele din regiune în câteva categorii, în funcţie de atitudinea guvernelor aflate la putere.

Pe de-o parte, **(4.2.1)** cele trei **State Baltice** sau, în mare măsură, **Ucraina**, sunt exemple de ţări în care autorităţile publice, în frunte cu cabinetul de miniştri şi Parlamentul, conştientizează pericolul manipulării online şi offline, îl discută deschis şi iau măsuri de contracarare, adesea în conlucrare onestă cu societatea civilă şi partenerii externi. Lucrurile sunt mai puţin limpezi în Ucraina, unde există şi actori cu jocuri duble, însă din cauza crizei provocate de agresiunea externă masa critică de autorităţi publice sprijină combaterea propagandei Kremlinului.

Serviciile de informaţii ale acestor state publică analize de risc iar agenţiile guvernamentale fac manuale şi ghiduri de bună practică pentru înţelegerea şi combaterea atacurilor informatice, după model scandinav[33]. Companiile care gestionează reţele sociale sunt presate să transparentizeze încasările şi plătitorii pe timpul campaniei electorale şi se poate vorbi de co-reglementare public-privat în sector. Ultimele alegerile din Letonia şi Estonia au reprezentat un vârf de acţiune de tip amiabil, public-privat, de succes în acest sens.

De cealaltă parte, **(4.2.2)** mult mai multe regimuri politice din regiune se sprijină de fapt pe manipulări şi fake news pentru a guverna – proasta guvernare şi propaganda cu fake news fiind de fapt două feţele ale aceleiaşi monede: modelul guvernării clientelare. Aici se încadrează actualele regimuri politice din **Ungaria, România, Polonia, Moldova, Serbia, Turcia** etc. Atâta transparenţă cât se poate obţine în mediul online este mai curând rezultatul acţiunii actorilor non-guvernamentali lucrând *în pofida piedicilor din partea* – iar nu cu ajutorul – autorităţilor publice.

Această dimensiune – ***determinarea politică reală a autorităţii de a reduce nivelul de fake news şi propagandă***, atâta cât se poate realist vorbind într-o democraţie – este un factor crucial şi în genere ignorat în analizele comparative pe subiect în regiune publicate. Nu-I totuna dacă pe un teren pre-existent favorabil dezinformării, cum ar fi în cel din Ucraina, autorităţile statului încearcă cu bună credinţă să se opună bombardamentului extern cu fake news şi manipulare, ori îl folosesc drept oportunitate strategică pentru a-şi crea avantaje în politica internă.

Ilustrarea cea mai bună pentru această categorie de state o reprezintă chiar demascarea şi blocarea reţelei de troli din Republica Moldova amintită la începutul materialului, operaţiune realizată de grupuri de activişti civici în cooperare cu compania Facebook. În această acţiune guvernul şi instituţiile de stat s-au dovedit a fi mai curând un obstacol ce trebuia depăşit, iar nu parteneri oneşti de combatere a propagandei, interne sau externe. Factorii de mediu socio-politic de tip (**a-h**)

[33] *National Threat Assessment*, Vilnius, 2018. State Security Department Of The Republic Of Lithuania https://kam.lt/download/61270/eng.pdf

enumeraţi mai înainte crează un teren mai mult sau mai puţin favorabil pentru propaganda rusească în fiecare ţară, însă ce e comun tuturor statelor din categoria 2B este că **propriile guverne şi/sau lideri politici sunt principalii emiţători de fake news pe plan intern**. Efectele practice ale acestei împărţiri a ţărilor pe grupuri devin evidente.

În state cu populaţie ceva mai sceptică faţă de Rusia, ca Polonia sau România, temele de manipulare venite dinspre Est nu pot intra direct aşa cum sunt livrate cetăţeanului din Rusia, ci trebuie escamotate, adaptate şi "naţionalizate", adică puse într-o haină mai acceptabilă pentru public şi epurate de orice referire la Vladimir Putin sau Moscova. În ţări neutre faţă de imaginea istorică a Rusiei, precum Ungaria sau Bulgaria, asta nu-i neapărat necesar, pentru că asocierea cu Kremlinul nu stârneşte ostilitate în rândul publicului.

La capătul celălalt al spectrului de atitudini se află state ca **Republica Moldova**, unde afişarea deschisă a influenţei ruse poate fi de multe ori chiar benefică unui politician local, deoarece Vladimir Putin este de departe cel mai popular lider, nu doar pe plan extern dar chiar şi printre cei de acasă (Fig. 4)[34]. Ca atare, în spatele retoricii anti-manipulare care e *de rigueur* pentru uzul partenerilor externi, autorităţile de la Chişinău sunt de fapt parte componentă a sistemului integrat de propagandă rusă în afara graniţelor. De pildă:

- O lege care trebuia să limiteze retransmiterea de **conţinut TV** din Federaţia Rusă e de fapt una fără dinţi şi uşor de ocolit de operatorii media; primele care o fac sunt chiar televiziunile asociate cu cei doi cei mai importanţi oameni ai regimului: liderul PDM şi preşedintele socialist. Se ajunge ca principala sursă de ştiri internaţionale pentru publicul moldovean să fie în continuare televiziunile ruseşti care transmit conţinut calibrat pentru mediul cultural rus.

  Legile de interzicere a finanţării partidelor şi campaniilor electorale din străinătate se încalcă practic la vedere, fără consecinţe, atâta vreme cât fondurile au drept sursă spaţiul estic. Toate statele din Est, inclusiv cele nou-membre UE, păcătuiesc la capitolul clientelism şi bani iliciţi care alimentează politica, însă nicăieri încălcările nu sunt atât de flagrante ca în Republica Moldova, fie că este vorba de fonduri obţinute în trecut prin mecanismul *laundromat*, fie că sunt bani intraţi în ţară după aceea, în campaniile ulterioare. Bună parte din aceste resurse se investesc în aparatul de propagandă al regimului şi clienţilor săi, pe media tradiţionale sau pe online.

[34] Valeriu Paşa, Vasile Cantarji, Irina Sterpu, 2018. *Republic of Moldova's television content and the manner in which it is shaping electoral behavior: an assessment of russia's influence on the country's geo-political options*. WatchDog.MD Community, Chişinău.

Fig. 4. Media capturată şi efectele ei în Republica Moldova

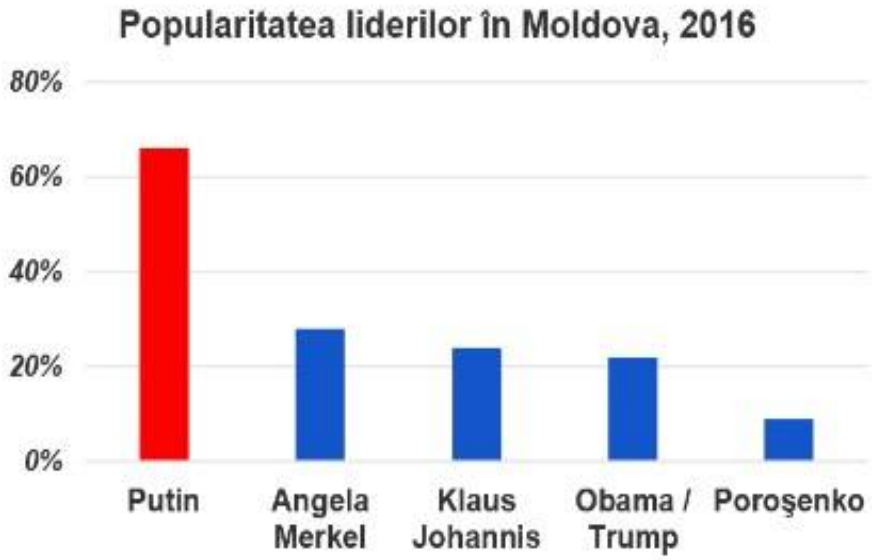

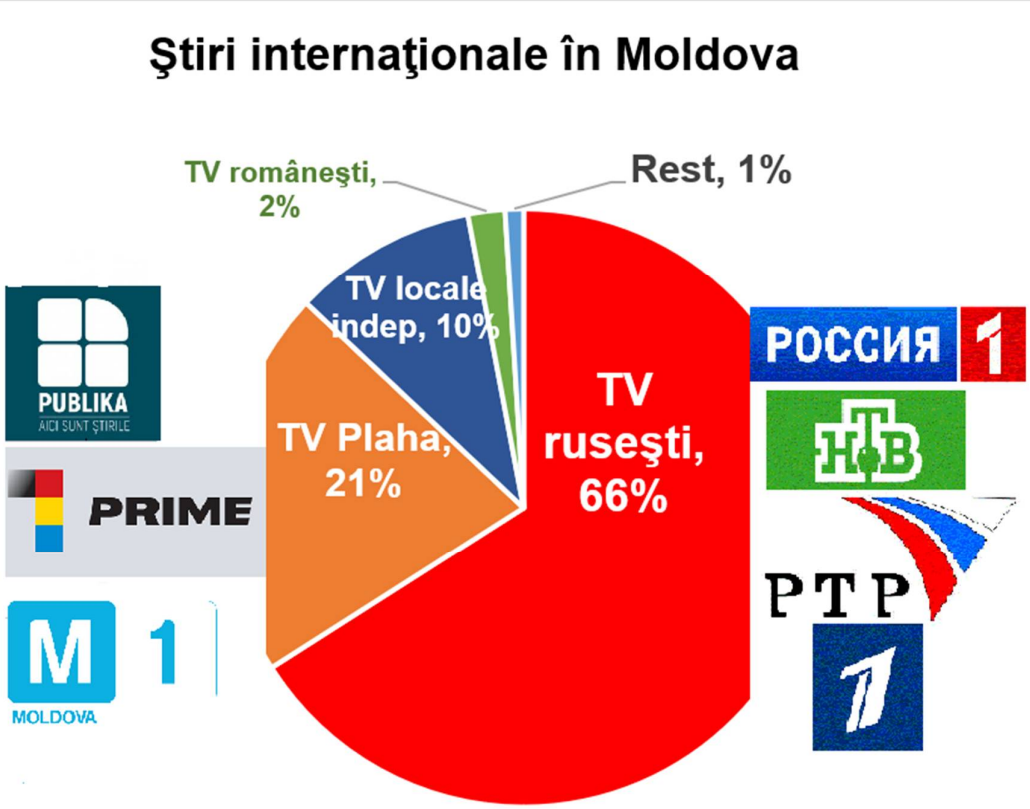

- Spre deosebire de Ucraina, Moldova nu a luat nici o măsură pentru a limita penetrarea reţelelor sociale de limbă rusă, Odnoklassniki (ok.ru) şi Vkontakte (vk.com), deţinute de firme din Federaţia Rusă. Cu aproape 1 milion de vizitatori unici lunar, reţeaua Ok.ru era până acum ceva vreme prima în top în Republica Moldova; acum este uşor în urma Facebook. Ce o face interesantă este că ea e pe faţă controlată de serviciul de informaţii rus FSB[35]. Împreună cu Vkontakte, Ok.ru are în Moldova un număr de utilizatori care îl depăşeşte pe cel al reţelelelor occidentale iar bazele lor de date sunt legal sub controlul statului rus, legile permiţând accesul discreţionar al agenţiilor publice la conţinuturi.

Acest non-combat pe piaţa mass media, sau mai curând jocul dublu al autorităţilor moldovene, în total contrast cu ce se întâmplă în Statele Baltice, trebuie asociat cu ceilalţi factori de influenţă menţionaţi:

- cunoaşterea limbii ruse de majoritatea publicului;
- comunitate rusofonă importantă, inclusiv cu membri care se consideră "compatrioţi" în *Russkiy Mir*;
- ambiguitate identitară pentru bună parte din populaţie, vizibilă în disputele publice asupra reevaluării moştenirii URSS; ambiguitatea politică de la frontiera de pe Nistru, unde un număr mare de cetăţeni din teritoriul necontrolat de autorităţi pot vota în (şi influenţa) alegerile naţionale[36];
- legături ale elitei politico-economice moldoveneşti în spaţiul de la est de Nistru, date de istoria recentă şi de experienţa specifică de viaţă a locului;
- diverse interese de afaceri pe scară mare, destul de străvezii în public, cum ar fi cele din sectorul energie, care implică guvernele mână în mână cu liderii entităţii separatiste Transnistria;
- legăturile elitei politico-economice a Moldovei cu sistemul de crimă organizată cu baza în Rusia (RBOC) descris în secţiunile anterioare.

Toate aceste lucruri la un loc i-au făcut pe analişti să vorbească în cazul Moldovei de **"influenţă rusă prin invitaţie"**, în sensul că manipularea dinspre Est nu e doar tolerată ori folosită conjunctural atunci când apare, dar chiar încurajată prin modul cum funcţionează politica şi prin măsurile (ne)aplicate în sectorul media[37].

---

[35] https://ru.hromadske.ua/posts/u-fsb-est-dostup-k-dannym-ukrayntsev-v-vkontakte-y-odnoklassnyky-snbo-ukrayny

[36] Sau chiar alegerile europene din mai 2019, pentru că un număr neprecizat de trans-nistreni au şi paşaport românesc

[37] https://anticoruptie.md/ro/stiri/analiza-moscova-vaneaza-vulnerabilitati-intr-o-romanie-anti-rusa?fbclid=IwAR0FtAkoZZ9sCKWEVK-fWQ8QlDz6BlsQ9zi1Fs_LHiSUabPj1kBklDraZV0

Fig 5 sintetizează poziţia Moldovei şi României în peisajul manipulării în estul Europei, prin contrast cu alte state unde tema este la fel de relevantă. Se vede că dacă luăm în calcul cei doi factori discutaţi, anume **permeabilitatea mediului** la teme de fake news şi dezinformare care vin dinspre est (măsurată cu dimensiunile a-h) şi **voinţa politică locală** de a contracara fenomenul fake news, care e un determinant pur endogen, Moldova şi Statele Baltice sunt cazuri contrastante. România diferă mult de Moldova în sensul că influenţa rusă vine la Bucureşti pe un teren mult mai puţin propice; însă nu diferă prea mult în ce priveşte atitudinea autorităţilor şi elitei politice la putere faţă de fake news şi dezinformare, pe care le tolerează dacă nu cumva chiar le folosesc proactiv, inclusiv acele subiecte "made in Kremlin".

Fig. 5. România, Moldova şi influenţa rusă, *compare-and-contrast*

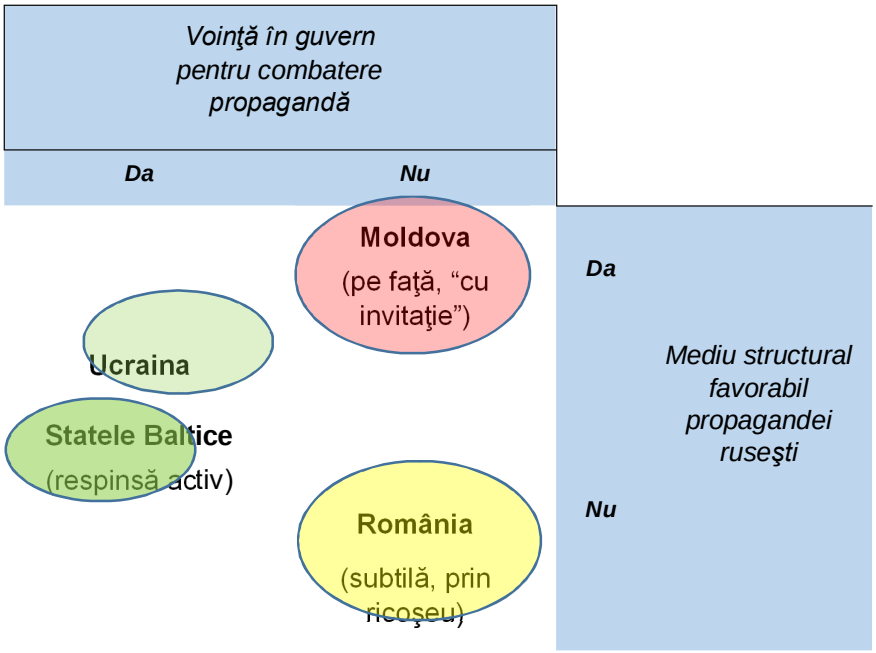

4.3. Combinarea factorilor (4.1) şi (4.2) discutaţi mai sus generează matricea analitică din Fig 5. Însă există un ultim determinant care ne ajută să prezicem intensitatea influenţei Kremlinului şi în statele vechi membre UE, cele care n-au făcut parte din lumea comunistă, unde mecanismele sunt mai diverse, sau altele care nu sunt în imediata vecinătate a Rusiei (Balcani). Factorul decisiv este în aceste cazuri dacă Rusia **are interes să intervină de la distanţă în politica locului** sau dacă **o poate face cu şanse de a obţine anumite** efecte.

> *"When Russia does not meddle in elections in European countries, this happens for one of two reasons: either it cannot interfere, or it does not have to. … A discussion of Russian interference in electoral processes in European nations ought to go beyond the problem of meddling as such*

> *and lead us to consider the erosion of liberal-democratic values and/or conflict of political and economic interests. This discussion also raises the question of what is more detrimental to the liberal-democratic values: Russian interference in electoral processes, or political developments in European societies that make Russian meddling excessive and needless?"*[38]

În unele cazuri se impune intervenţia urgentă şi masivă, cum a fost cazul în 2016 cu evoluţia rapidă a **Muntenegrului** către intrarea în NATO (intervenţie eşuată, evenimentul indezirabil s-a produs); ori cum se întâmplă în această campanie pentru alegeri Europarlamentare, când la nivel continental preşedintele **Franţei** Emmanuel Macron şi agenda sa liberală şi pro-UE au fost desemnaţi de Kremlin drept ţinte prioritare de intervenţie ostilă.

Alteori lucrurile se desfăşoară bine şi în avantajul Kremlinului fără vreo investiţie importantă în măsuri active, deci lucrurile pot fi lăsate să curgă în ritmul lor. Aşa se explică de ce nu există campanii propagandistice, trolling sau cyberatacuri percepute ca ostile la adresa **Austriei** (în afara unui episod cu originea în Turcia, adversar tradiţional pe teme de UE), **Italiei** sau **Greciei**, în afara operaţiunilor uzuale ale RBOC cu motivaţie pur economică: aceste state sunt deja gazde bune pentru "*enablers*", constând în companii care au afaceri substanţiale cu parteneri ruşi ori partide care susţin cooperarea politică cu Rusia. Când are totuşi loc o intervenţie cu amprentă rusească, precum săptămânile trecute în Italia[39], ea vine *în sensul şi în sprijinul* discursului oficial al liderilor la putere la Roma – în cazul de faţă, anti-imigraţie – şi în nici un caz nu sunt ostile, deoarece liderii la putere sunt percepuţi ca aliaţi ai Kremlinului.

Calculul strategic făcut de Putin este că, în raport cu situaţia politică actuală din aceste capitale, nu poate îmbunătăţi mult lucrurile din punctul său de vedere, însă o atitudine mai agresivă le-ar putea deteriora[40]. **Italia** nu e fericită cu sancţiunile europene contra Moscovei (contestate de ambele partide mari la putere) şi are investiţii serioase pe piaţa rusă în energie şi finanţe. În plus, găzduieşte o platformă Sputnik vioaie care alimentează permanent tema naţională nr 1: imigraţia. **Austria** are investiţii în exact aceleaşi două sectoare de business strategice, plus o ministră de externe parteneră de dans a lui Putin şi un partid anti-UE mereu în preajma guvernării; nu există nici o intenţie iminentă de a renunţa la neutralitate şi adera la

---

[38] Acest foarte bun cadru de analiză se găseşte în Anton Shekhovtsov, 2019. *Russian interference and where to find it. European Platform for Democratic Elections*. https://www.epde.org/en/. Citatul este la p. 33

[39] https://www.nytimes.com/2019/05/12/world/europe/russian-propaganda-influence-campaign-european-elections-far-right.html?fbclid=IwAR1-IM0a8qhtJUOtSZkFC6CKfr-6oL12WTqo-dAXYyGWg7Ifc2DrCRCXzM

[40] Ibid, p. 34

NATO. **Grecia** (ca şi Cipru) e legată de *Ruskiy Mir* prin nenumărate fire, culturale, religioase şi mai ales financiare. În **Ungaria** este de asemenea limpede că lucrurile merg în direcţia dorită şi nu există pe scena politică actori care ar putea acţiona mai mult decât o face acum FIDESZ în favoarea Kremlinului. Iar în unele state din prin Balcani, care au fost acoperite mai puţin în acest material, influenţa Rusiei este primită bine şi vine aproape pe invitaţie, cum am văzut şi în cazul Moldovei, deoarece serveşte interesului elitelor locale: de exemplu staţii radio controlate de primării din **Serbia** retransmit integral şi needitat programele radio Sputnik, oferite de acesta gratuit.

Austria şi în special **Italia** sunt interesante în peisaj european şi din alt punct de vedere: aplică restricţii slabe – sau chiar inexistente în cazul Italiei – pentru finanţarea din străinătate a partidelor politice (vezi Fig. 6). Astfel încât discuţiile semi-oficiale ale vicepremierului Salvini la Moscova, care pot duce la o finanţare a partidului său prin intermediul unor afaceri cu gaz natural, sunt legale, deşi rămân controversate. Recentul scandal din **Austria**, vizând un posibil trafic de influenţă prin intermediul unor contracte publice de construcţii şi sectorul media al unui lider de extremă dreapta, demonstrează că nu doar restricţiile legale sunt suficiente, ci şi modul cum sunt ele aplicate în practică. Dealtfel chiar **Franţa**, stat cu regim restrictiv al finanţărilor politice din străinătate, nu a putut evita acum câţiva ani o controversă pe marginea unui împrumut făcut de partidul lui Marine Le Pen de la o bancă străină (rusească), operaţiune neacoperită de interdicţia legală dar în care erau amestecaţi oficiali ruşi.

Franţa este însă complet diferită de statele discutate mai sus atunci când e vorba de decizia Kremlinului de a interfera în politică în forme ostile: aici amestecul este vizibil şi masiv, derulat prin orice mijloace se pot găsi. Prin tot ceea ce reprezintă puterea actuală de la Paris, ea trebuie combătută propagandistic cu energie. În campania prezidenţială din 2017 Kremlinul a desfăşurat tot arsenalul pentru a împiedica alegerea lui Macron, mergând de la propagandă politică până la cyberatacuri şi scurgeri de informaţii care ar fi trebuit să afecteze pe candidatul Macron (la fel cum s-a procedat în 2016 în cazul Hilary Clinton), urmate de crearea de conturi false de "cetăţeni îngrijoraţi" (de fapt, boţi) care să întreţină în conversaţii teme anti-Macron. În 2019, ca şi în 2017, pe scena politică de la Paris sunt prezenţi actori importanţi cu şanse reale de a accede la putere şi a face jocurile Kremlinului: e vorba fie de vechii parteneri de extremă dreapta (Marine Le Pen), asistaţi financiar în trecut; fie stânga anti-globalistă şi anarhistă; fie chiar dreapta religios-conservatoare. In afară de George Soros însuşi, nu există azi personalitate internaţională care să întrupeze mai bine inamicul pe toate dimensiunile relevante ale agendei Kremlinului decât Emanuel Macron.

În **Germania** lucrurile sunt mai complicate, dar concluzia e asemănătoare: din punctul de vedere al Kremlinului lucrurile s-ar putea îmbunătăţi, deci se intervine energic cu trolling, finanţări subterane şi soft power în viaţa politică germană. E drept că relaţiile economice bilaterale sunt susţinute natural de o parte din mediul de

afaceri, cu instincte mai curând mercantile; şi e drept că există proiectul gazoductului strategic NordStream II, ce subminează politicile comune europene. Însă pe de altă

Fig. 6. Interdicţii pentru finanţarea din străinătate a partidelor şi campaniilor în UE[41]

Restricţie totală	Restricţie parţială	Fără restricţii
Croaţia	***Austria***	***Italia***
Cipru	Bulgaria	Belgia
Cehia	Estonia	Danemarca
Grecia	Finlanda	Olanda
Irlanda	Franţa	
Luxemburg	Germania	
Polonia	Latvia	
Portugalia	Lituania	
România	Malta	
Slovenia	Slovacia	
Suedia	Spania	
U.K.		
Ungaria		

Fig. 7. Intensitatea activităţii "fabricii de troli" din St Petersburg, pe destinaţii / limbi[42]

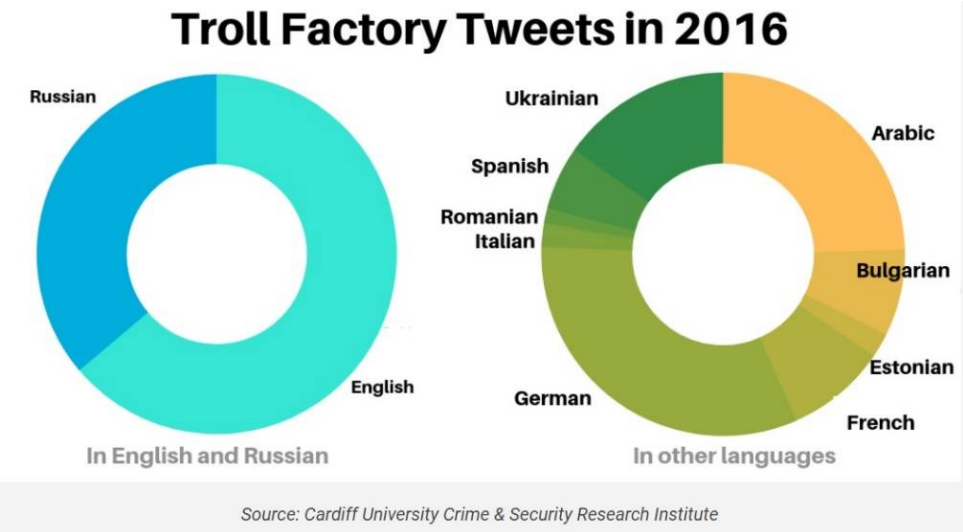

[41] *Financing of political parties: Bans and limits on donations to political parties, 2014*, IFO Institute, Munich, the DICE Database http://www.cesifo-group.de/DICE/fb/4XvSY2zrM

[42] *"The Internet Research Agency in Europe 2014-2016"*. Cardiff University Crime & Security Research Institute, May 2019.

parte guvernul Merkel e ostil Kremlinului şi reprezintă un factor decisiv în menţinerea sancţiunilor. În plus, nu se ştie cum va susţine Berlinul proiectul de gazoduct până la capăt în cazul în care Comisia UE face anul acesta o demonstraţie solidă în faţa Curţii Europene că se încalcă regulile: liderii germani nu se simt confortabili sub reflectoare în ipostaze machiavelice, preferând să aibă cel puţin acoperie procedurală pentru acţiunile lor.

Pe scena politică germană există actori credibili cu atitudine mult mai favorabilă Rusiei decât cei aflaţi acum la putere, ce pot fi ajutaţi din afară. În al doilea rând, există mult potenţial de polarizare prin încurajarea actorilor de la extreme (AfD, Die Linke), prin exploatarea temei imigraţiei şi anti-americanismului în creştere. În fine, comunitatea rusofonă din Germania e mare, formată atât din etnici ruşi emigraţi recent cât şi din etnici germani repatriaţi din ţările foste comuniste după 1990. Ea e ţinta unei propagande intense şi bilingve prin canale tradiţionale (RT) sau online (Sputnik), ce poate exploata în plus şi "Die Ostalgie": nostalgia post-comunistă din landurile din Est, un fenomen cât se poate de real în zona cea mai săracă a Germaniei[43]. Ca atare, alături de Franţa, Germania e ţara europeană cu cea mai mare concentrare de "măsuri active" din partea Rusiei în aceşti ani, după cum o arată evaluările (Fig. 7).

După cum sugerează Shekhovtsov în materialul citat, există şi categoria a treia de ţări (**Danemarca**, **Suedia**, **Norvegia**, **Finlanda**, posibil chiar **Olanda**) în care Kremlinul nu intervine pentru că, deşi ar avea tot interesul s-o facă (de exemplu ca să combată o eventuală apropiere de NATO a Suediei sau Finlandei), nu poate. Spectrul politic este prin tradiţie fragmentat, dar toate partidele relavante, chiar şi cele eurosceptice şi anti-imigraţie, privesc Rusia cu răceală şi sunt mai curând liberale pe teme socio-culturale. Nu există multe "cârlige culturale" pentru a face trolling rusesc de succes în societăţile scandinave, nici foarte multe resurse pentru a finanţa propagandă credibilă în limbi dificile, vorbite de puţină lume: platforma Sputnik în suedeză a rezistat doar un an înainte de a fi închisă.

Situaţiile descrise mai sus sunt rezumate schematic în Fig. 8 de mai jos. Evident grila de analiză propusă e una tentativă, lucrurile putând evolua în timp după ce se încheie anul electoral 2019, marcat în special de alegerile pentru Parlamentul European[44]. De asemenea, detaliile de context din fiecare ţară pot fi interpretate diferit, din alte unghiuri de vedere. Ceea ce propunem prin acest material mai curând o invitaţie la dezbatere publică aplicată, inclusiv asupra cadrelor de analiză, pentru a ajunge la soluţii realiste de combatere a dezinformării şi influenţelor externe ilegitime, destinate subminării democraţiei în societăţile europene, în special în zona Europei de Est.

[43] https://en.wikipedia.org/wiki/Ostalgie

[44] Acest raport a fost scris înainde de alegerile europene de la sfârşitului lui mai 2019.

Fig. 8. Europa şi influenţa rusă în anul electoral 2019, *compare-and-contrast* [45]

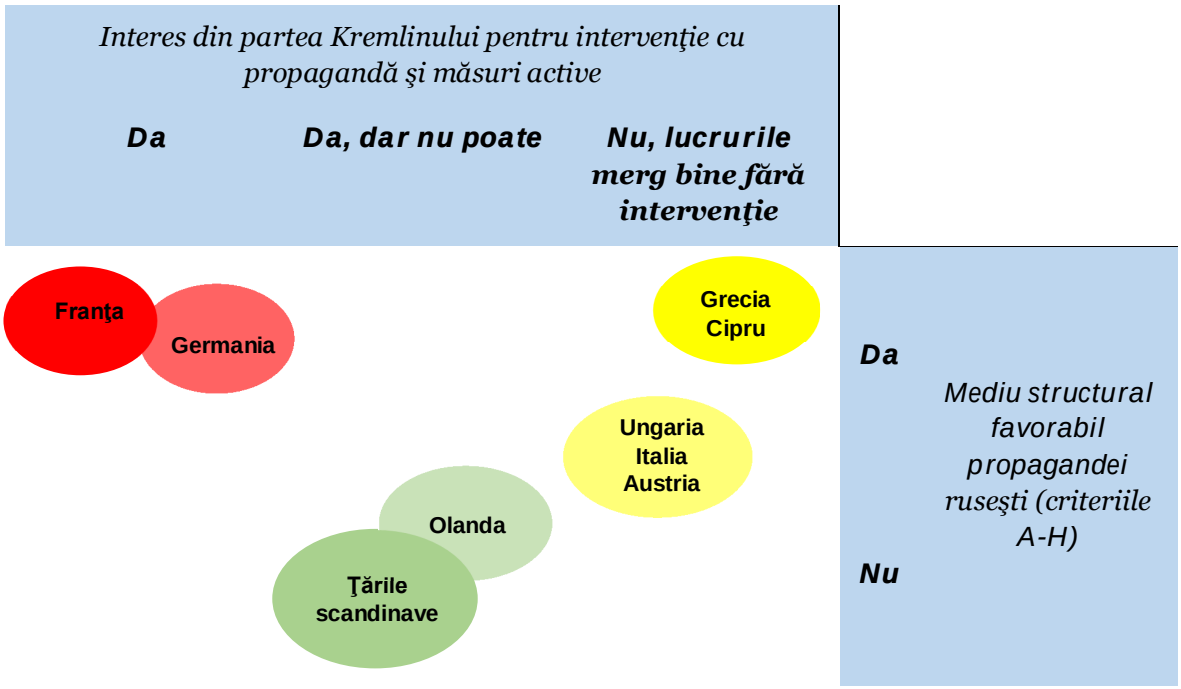

Dacă analiza este făcută corect, atunci metodele de contracarare a dezinformării vor trebui să ţină seama nu doar de conţinutul mesajelor şi platformele prin care sunt ele transmise, dar şi de factori contextuali şi politici importanţi discutaţi mai sus:

- Permeabilitatea mediului social-economic intern la influenţă şi captură retorică venind dinspre Est
- Şi, foarte important, disponibilitatea reală a autorităţilor locale de a se angaja cu onestitate în efortul de combatere a dezinformării, prin măsuri concrete.

Dialogul Uniunii Europene şi altor parteneri externi cu statele nou membre, cele în curs de aderare din Balcani, ori cele cu Acord de Asociere ar trebui să ţină seama aceste dimensiuni definitorii pentru onestitatea angajamentelor diverselor guverne. Dacă o strategie de contracarare a propagandei e considerată importantă, atunci se poate avea în vedere includerea de condiţionalităţi de acest tip ataşate unui plan de asistenţă, alături de cele care privesc statul de drept, de exemplu.

[45] După o idee de Anton Shekhovtsov, 2019. *Russian interference and where to find it. European Platform for Democratic Elections*. https://www.epde.org/en/

str. Semilunei 7, apt 1
Bucharest, sector 2
www.expertforum.ro